

TIJORAT BANKLARINI SOLIQQA TORTISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Mirramazonova Madinabonu

Soliq va soliqqa tortish yo'nalishi 2-kurs

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10962773>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha nazariy asoslari ko'rib chiqilgan. Moliyaviy faoliyatga soliqni ijobiy va salbiy jihatlari tadqiq qilingan. Olib borilgan tadqiqotlarni o'rganishlar asosida tegishli xulosalar shakllantirilgan. Tijorat banklarida foyda solig'ini hisoblash va undirish mexanizmlarini takomillashtirishning potensial yo'llariga e'tibor qaratiladi. Turli ilmiy ishlarni baholash va qiyosiy tahlillarni o'tkazish orqali ushbu tadqiqot O'zbekistondagi tijorat banklari uchun maxsus ishlab chiqilgan samarali strategiyalarni tavsiya etishdan iborat.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, tartibga solish, soliqqa tortish, moliyaviy faoliyatga soliqlar, foyda solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i, tijorat banklari soliqlari, soliqni hisoblash, soliq yig'ish.

IMPROVING THE MECHANISM OF TAXATION OF COMMERCIAL BANKS

Abstract. This article examines the theoretical basis for improving the mechanism of taxation of commercial banks. The positive and negative aspects of the tax on financial activities have been studied. Relevant conclusions were formed based on the studies of the conducted research. Attention is paid to the potential ways to improve the mechanisms of profit tax calculation and collection in commercial banks. By evaluating various scientific works and conducting comparative analysis, this study aims to recommend effective strategies designed specifically for commercial banks in Uzbekistan.

Key words: commercial banks, regulation, taxation, taxes on financial activities, profit tax, value added tax, taxes of commercial banks, tax calculation, tax collection.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы совершенствования механизма налогообложения коммерческих банков. Изучены положительные и отрицательные стороны налога на финансовую деятельность. На основании результатов проведенных исследований были сформулированы соответствующие выводы. Уделяется внимание потенциальным путям совершенствования механизмов исчисления и сбора налога на прибыль в коммерческих банках. Оценивая различные научные работы и проводя сравнительный анализ, данное исследование направлено на то, чтобы рекомендовать эффективные стратегии, разработанные специально для коммерческих банков в Узбекистане.

Ключевые слова: коммерческие банки, регулирование, налогообложение, налоги на финансовую деятельность, налог на прибыль, налог на добавленную стоимость, налоги коммерческих банков, расчет налогов, сбор налогов.

Tijorat banki – tijorat asosida bank faoliyati, ya'ni mablag'larni jalb qilish va kreditlarni taqdim etish, bank hisobvaraqlarini ochish va uni yuritish hamda to'lovlarni o'tkazish kabi

amaliyotlarni amalga oshiruvchi kredit tashkilotidir. Tijorat banklari – bo'sh pulga (jamg'armaga) ega va pulga muhtoj bo'lganlar o'rtasidagi vositachilardan biri hisoblanadi.

Tijorat banklari faoliyatini tashkil qilish asoslari bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklarining faoliyati foyda olishga yo'naltirilgan bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida bank foydasining iqtisodiy mohiyati yangicha ijtimoiy-iqtisodiy tus olib bormoqda. Chunki tijorat banklarining foydasi bank kapitali to'planishining va bank rivojlanishining asosiy manbasidir.

Bank foydasining o'sib borishiga ta'sir qiladigan bir necha xil omillar mavjud bo'lib, bular: bankning rentabelligi, vaqtincha bo'sh mablag'larning samarali ishlatilishi, turli xil pullik xizmatlar ko'rsatish doirasini (faktoring, lizing xizmatlari va h.k.) kengaytirish, foyda keltirmaydigan aktivlarni kamaytirish, foyda keltiruvchi aktivlarni ko'paytirish va boshqa omillar hisoblanadi. Iqtisodiy rivojlanish bosqichida tijorat banklarining asosiy ish tamoyillaridan biri-yuqori darajada foyda olishga qaratilgan bo'ladi. Banklarning faoliyati doimo foyda ko'rish bilan bog'liq bo'lmasdan, ular faoliyatida zarar ko'rish ehtimoli ham uchrab turishi mumkin. Banklar faoliyati ijobiy bo'lgan hollarda, ularning foyda olish va salbiy faoliyat natijasida, banklarning zarar ko'rish ehtimoli yuqori darajada bo'ladi. Yuqorida aytilgan foyda keltiruvchi rezervlarni amalda tatbiq qilish jarayonida, bankning ish faoliyati iqtisodiy jihatdan risk (zarar ko'rish ehtimoli) bilan bog'liq bo'ladi.

Bugungi kunda tijorat banklari faoliyatini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilar bilan xarakterlanadi: keng ko'lamdagi soliq chegirmalaridan keng foydalanish (kreditlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarga rezervlar, foyda bazasini ko'rilgan zararlar summasiga kamaytirish va boshqalar), foizli daromad olish bilan bog'liq foizli xarajatlar bo'yicha cheklovsiz chegirmalarni taqdim etilishi, bank faoliyati bilan bog'liq asosiy operatsiyalarni QQS to'lashdan ozod qilinishi. Global moliyaviy inqirozni kelib chiqish sabablari va uning oqibatlarini bartaraf etishda bank sektorini tartibga solish va soliqqa tortish o'rtasidagi mavjud bo'lgan muammolarni ko'rsatib berdi.

Keynes (1936) ta'kidlashicha, soliqlar fiskal funksiyasidan tashqari iqtisodiyotni tartibga solish, rag'batlantirish va daromadlarni boshqarish vositasi funksiyalariga ega, soliqning bu funksiyalari uni iqtisodiyotni tartibga solish va iqtisodiy barqaror o'sishni ta'minlash vositasi sifatida foydalanish zaruriyatidan kelib chiqadi. Yevropa komissiyasining (moliyaviy sektorni soliqqa tortish to'g'risidagi ma'ruzasida soliq solishda muhim bo'lgan uchta argument keltirib o'tilgan. Soliqqa tortish moliyaviy sektorni faoliyati bilan bog'liq risklarni pasaytirish maqsadlari uchun qo'llaniladigan tartibga solishga muhim vosita deb qaralgan. Ikkinchidan, daromad manbai bo'lib, banklar soliq to'lovchi sifatida davlat moliyasiga adolatli xissa qo'shishi mumkin va uchinchidan, banklar moliyaviy muammolarini yechimida moliyalashtirish manbasi hisoblanadi (EC, 2010).

Taxminlarga ko'ra, moliyaviy soliqlardan tushumlar umumiy daromadlar tarkibiga kirib, umumiy zarar miqdoriga teng bo'lmasligi lozim bo'lsada, biroq bu soliqlar moliyaviy sektorni haddan ziyod riskli faoliyatini cheklashga yoki oldini olishini ta'minlashi lozim. Shuningdek, tizimli risklarni bevosita korektirovka qiluvchi soliqlar tartibga solish qoidalariga kiritilgan yangi o'zgarishlar bilan uzviy muvofiqlashtirish (masalan, kapital yetarliligi va likvidlikni ta'minlash bo'yicha qo'shimcha talablar) zarur hisoblanadi.

O'zbekiston tijorat banklari yangi tahrirda tasdiqlangan Soliq kodeksida yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan bo'lib, jumladan, tijorat banklari yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilganligi hamda ularning alohida bo'linmalari hisobga olinib, Soliq kodeksining 20-moddasiga asosan banklar (Bosh bank) markazlashgan holda soliq hisobotini taqdim etishi va belgilangan tartibda soliqlarni (yig'implarni) to'lashi qayd etilgan.

Bizga ma'lumki dunyoning yetakchi iqtisodiyotiga ega AQSh, Kanada, Germaniya, Shveysariya mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan tijorat banklariga soliq solish tizimini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda barcha soliq to'lovchilar uchun, ularning faoliyatining o'ziga xos xususiyatlaridan qat'iy nazar, soliqqa tortish umumiy normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi, ular qonunlar, qoidalar, ko'rsatmalar, ko'rsatmalar shaklida alohida davlat organlarining qarorlari bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, bir qator soliqlar bo'yicha moliya institutlarining soliq solinadigan bazasini aniqlash muhim aniqlashtirishni talab qiladi. Birinchi navbatda, daromad solig'iga tegishli bo'lgan alohida holatlar aniqlashtirish kerak. Avvalambor tijorat banklarini soliqqa tortish davlatning ichki qonunlari asosida hosil bo'ladi. Davlatning tijorat banklariga soliq solish tizimini tahlil qilishdan oldin umumiy soliq tizmi haqida tasavvurga ega bo'lish lozim.

Samarali va aniq soliqqa tortish siyosati bilan mashhur bo'lgan Singapurda Singapur ichki daromadlar boshqarmasi hamkorlikda muvofiqlik yondashuvini qo'lladi. Bunday yondashuv banklarni soliq tavakkalchiligi bo'yicha shaffof bo'lishga, o'zaro ishonchni mustahkamlashga va soliq organlari va tijorat banklari o'rtasidagi kelishmovchiliklarni kamaytirishga chaqiradi. Ushbu faol chora soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarining kamayishiga va Singapur bank sektorida umumiy soliq majburiyatlarining oshishiga olib keldi Germaniya esa soliq yig'ish jarayonlarini raqamlashtirishga katta e'tibor qaratmoqda. Mamlakat o'z tijorat banklari uchun soliq hisobotlarini elektron shaklda taqdim etish majburiyatini yuklaydi, bu nafaqat soliq yig'ish samaradorligini oshiradi, balki inson xatolarini ham minimallashtiradi. Texnologiyani qo'llash orqali Germaniya soliqlarni hisoblash va undirish jarayonlarini soddalashtirib, umumiy soliq qonunchiligini yaxshilashga muvaffaq bo'ldi. Kanada soliqlarni hisoblash va undirishning samarali usullarini ham namoyish etadi. U o'z bank sektori uchun tushunarli va aniq soliq yo'riqnomalarini taklif qiladi, chalkashliklarni kamaytiradi va qonunbuzarlik holatlarini kamaytiradi. Kanada soliq organi, shuningdek, banklarning soliq majburiyatlarini bajarishini ta'minlash uchun muntazam audit o'tkazish zarurligini ta'kidlaydi

Soliq solinadigan daromad toifalari: Tijorat banklarini daromadidan soliqqa tortiladiganlari quyidagilar, tovarlar, ishlar, xizmatlar, foizlar, dividendlar, yalpi royalti, yalpi ijara haqi va kapital o'sishidan tushgan daromadlarga soliq solinadi. Davlat nuqtai nazaridan ushbu manbalar bankning soliqqa tortiladigan daromadlar sirasiga kiradi. Agar Tijorat banki mahalliy kompaniya bo'lsa unda kompaniyalarning ishidan olingan dividendlar qisman soliqqa tortiladi Tijorat bankini soliq to'lashdan ozod qilingan daromadlari quyidagi holatda bo'lsa : masalan, qonun talablariga javob beradigan davlat va munitsipal obligatsiyalar bo'yicha olingan foizlarni va korporatsiyaning 80% dan ko'prog'iga egalik qiladigan bo'lsa, korporatsiya tomonidan sho'ba korxonadan olingan dividendlarni ko'rsatadi. sho'ba korxonada va konsolidatsiyalangan guruhning bir qismi sifatida hisoblanib daromadning shu turiga olinishi kerak bo'lgan soliqdan ozod qilinadi.

Tijorat banklarini ya'ni quydagi holatda daromad soliqlari kamaytiriladi ya'ni tijorat banklari banklar boshqa ixtisoslashgan moliya institutlari va sug'urta kompaniyalari bilan birgalikda kechiktiriladigan qarzlarni uchun zaxira yaratish imkoniyatiga ega ekanligi ta'kidlangan.

Ushbu zaxiralar, asosan, qaytarilmasligi mumkin bo'lgan kreditlar bo'yicha potentsial yo'qotishlarni qoplash uchun ajratiladi. Banklar kechiktiriladigan qarzlarni uchun ajratilgan summalarni xarajatlar sifatida kiritishlari mumkin, bu esa o'z navbatida ularning soliqqa tortiladigan daromadlarini (soliq bazasini) kamaytiradi.

Tijorat banklari foydasi va xodimlar mukofotlarini soliqqa tortish doirasida ekspertlar asosiy e'tiborlarini muhim va murakkab bo'lgan masalaga, ya'ni soliqqa tortish maqsadida moliyaviy sektordagi qo'shilgan qiymatni aniqlashning amaliy imkoniyatlariga qaratilgan. MFS ning ko'p jihatdan QQS xarakteriga ega bo'lishi, QQS kabi banklarning faoliyati strukturasi bevosita ta'sir etmaydi, chunki soliq xizmatlardan tushum yoki tovar aylanmasidan emas, balki qo'shilgan qiymat summasiga bog'liqligini tasdiqlaydi. Albatta, mazkur soliqni QQS bilan farqi shundaki, soliq yuki faqat oxirgi iste'molchilarga emas, ma'lum qismi banklarga ham tushadi.

Binobarin, mazkur soliqni amalga oshirilishi banklarni faoliyatiga bevosita ta'sir etmaydi, chunki MFS aslida iqtisodiy rentaga soliq sifatida, bank faoliyatini o'zgartirmagan xolda uni hajmini qisqartirishga olib keladi.

Tijorat banklarida foyda solig'ini hisoblash va undirish mamlakat moliya tizimining murakkab, ammo hal qiluvchi jihati hisoblanadi. O'zbekiston ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganish orqali bank sohasida soliq amaliyotini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Aniq reglamentlar, raqamlashtirish va kooperativ muvofiqlik yondashuvining kombinatsiyasi bu borada muhim qadam bo'lishi mumkin.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining O'RQ-814-sonli "Korporativ boshqaruv tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5992-sonli "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni
4. S.Qudratov.,M.Nazarova. Tijorat banklarida korporativ boshqaruv.Toshkent. TDIU. 2019 y
5. A.A. Azlarova, M.M. Abduraxmanova "Bank marketingi va menejmenti" Toshkent – Iqtisodiyot – 2019 199
6. Yuldasheva G. Tijorat banklarida korporativ boshqaruvni rivojlantirish istiqbollari // Moliya va bank ishi. № 4, 2020. – 34-41 b.
7. Toshmatov Sh. Tijorat banklarini soliqqa tortish xususiyatlari // Soliq solish va buxgalteriya hisobi. – Toshkent, 2014. - № 12. – 6 b.